

**Vardarbība un veselība
Kurzemes lauka pētījuma atskaite**

**Māris Brants
2007. gada novembris-decembris**

Vietas apraksts

Pētāmais pagasts robežojas ar divām lielākām Kurzemes apdzīvotām vietām, tai skaitā arī ar rajona centru. Ar abām šīm apdzīvotajām vietām no pagasta centra ir laba satiksme. Lielākā daļa pagasta iedzīvotāju dzīvo tā centrālajā daļā, kur atrodas visa nozīmīgākā infrastruktūra. Ārpus centra ir tikai viens veikals. No darbavietām gan nozīmīgākā neatrodas centrā.

Otrs svarīgākais pagasta punkts ir 16 kilometru attālumā no centra. Lielāko daļu ceļa starp abiem šiem punktiem jābrauc pa grantētu ceļu mežainā apvidū – apdzīvotas vietas beidzas 3-4 kilometrus aiz pagasta centra un sākas 3-4 kilometrus pirms otra svarīgākā punkta. Pa šo ceļu skolas dienās kursē skolas autobuss, kas arī ir gandrīz vienīgais sabiedriskais transports. Vēl agri no rītiem un vēlu vakaros kursē vietējo uzņēmēju organizētais strādnieku transports.

Bez šiem centriem vēl ir virkne mazāku. Kopējais pagasta iedzīvotāju skaits pēc vairāku iedzīvotāju sacītā ir ap 1500, tomēr oficiālajos statistikas datos tas tikai nedaudz pārsniedz 1100.

Centra iedzīvotāji vienlīdz lielā mērā pārstāv visas paaudzes. Bērnu pietiek gan skolai, gan bērnudārzam. Īpaši liels bērnu īpatsvars ir otrajā pagasta lielākajā punktā – tur daudz jaunu ģimeņu (gan nereti arī ne pārāk labvēlīgu) – skolas autobuss katru dienu kursē pilns.

Daudzviet Latvijā jūkot kolhoziem, šeit tas nenotika tik strauji. Izveidojās vairāki spēcīgi uzņēmumi, no kuriem daži pastāv vēl joprojām. Lielākajā no tiem arī tagad – līdz ar Eiropas naudu ienākšanu – ekonomiskās aktivitātes turpinās. Sapirkuši tehniku, ir jauna kalte. Kādi 80-100 strādājošie. Vēl bez minētā SIA no kolhoza pāri palikusi dārzniecība centrā, kas šobrīd ir kā ģimenes uzņēmums. Nozīmīgs uzņēmums ilgstoši bijusi koku darbnīca, taču tagad uzņēmums pārceļas uz rajona centru. Ir dažas mazākas kokzāģētavas, kā arī daži veikali un pagasta iestādes (deviņgadīgā skola, bērnudārzs, pasts, ambulance, pagastmāja).

Kopumā darba atrašana pagastā šobrīd nav problēma, taču izvēles iespējas nav plašas. Līdz ar to daudzi brauc strādāt uz pagasta centru. Uz otru lielāko blakus esošo pagastu gan nē, drīzāk jau otrādi. Taču tur savukārt ir vidusskola, uz kurieni mēdz braukt skolēni (tie, kas neizvēlas mācīties rajona centrā). Pietiekami bieži dzirdams par tiem, kas strādā ārvalstīs.

Pagasta centrā darbojas dāmu labdarības klubiņš (14 pensionāres). Ir tāds apmaiņas punkts, kur darbojas divas no viņām – tur var apmainīties ar lietām, kas cilvēkiem vajadzīgas – vieni atstāj, otri paņem. Galvenokārt apģērbus. Tiek rīkoti arī pasākumi, ekskursijas. Bet tas viss galvenokārt attiecas uz pagasta centru – no tālākiem punktiem ir problēmas izbraukāt.

Salīdzinoši ar virkni citu netālu pagastu, pētāmajā dzīve ir mierīgāka. Vairākos gadījumos respondentiem uzdevu jautājumus par salīdzinājumu ar blakus esošo pagastu, kas ir visai kriminogēns. Mēģināju noskaidrot atšķirību iemeslus. Tika minēts, ka tur vairāk iedzīvotāju, daudz krievu tautības cilvēku (kuru pašiem gandrīz nav – esošie būtībā asimilējušies), tai skaitā jauniešu, lielāks bezdarbs.

Tomēr tautība kā tāda par iemeslu tiek norādīta vairāk stereotipiskā līmenī. Mēģinot izprast lietas būtību dziļāk, jākonstatē, ka runa ir par to, ka blakus pagastā ir daudz imigrantu, bet pētāmajā pagastā iedzīvotāju sastāvs vairumā gadījumu ir stabils vairākās paaudzēs. Kā norāda feldšere, kura ilgstoši dzīvojusi tieši blakus pagastā, šeit nav tādas mainības. Gandrīz nav tādu, par ko varētu pateikt, ka, kur vieni aizbraukuši, tur citi vietā. Ir puikas, kas negrib mācīties, strādāt. Bet nav tā, ka viņi kaut ko zog vai sit. Sadalās pa kompānijām, bet kompānijas arī savā starpā arī rēķinus kārtoti reti. Nav jau

tādu ražotņu, kur brauktu cilvēki no ārienes (tiesa, blakus pagastā arī šobrīd nav, bet tāda bija padomju laikā). Bērnudārza vadītāja norāda, ka pētāmā pagasta ienācēju kontingents (cik nu to ir), ir sociāli labvēlīgs – pērk vai būvē mājas pie upes u.tml.

Vairāk skaidrības attiecībā uz blakus pagastu vieš viens no respondentiem, kas tur mācījies – viņš norāda, ka imigrantu mājas bijušas celtas nevis vienkārši nelatviešiem, bet bijušajiem ieslodzītajiem. Tas arī nosaka šo kriminogēna pagasta statusu. Agrāk bijušas skolēnu bandas – latvieši pret krieviem. Nevarējuši sadalīt teritoriju. Arī skola kādu brīdi krievu skolēniem bija sava. Tagad jau kaut kas mainās. Skola ir viena, zināma integrācija notiek. Taču pēdējais smagais noziegums (slepkavība, ko paveikuši jaunieši) noticis pavisam nesen. Pētāmajā pagastā pēdējo tīšo slepkavību cilvēki nespēj atcerēties.

Pagasta centrā centrālā pulcēšanās vieta jauniešiem ir autobusa pietura. Īpaši skolas brīvlaikos. Nu, un piektdienu vakaros, sestdienās. Gadās jau arī, ka tur izkaujas. Jo nav, ko darīt. Tomēr, kā norāda kāda no respondentēm, jaunieši nav tik daudz vardarbīgi, drīzāk dīkdienīgi (viņai tumšos vakaros gar autobusa pieturu iet nav bail; un parasti jau tie jaunieši ir salīdzinoši miermīlīgi – pablaustās, padzied; bez tam visi tik un tā pazīstami; ja arī kārtu attiecības, tad savā starpā). Pagastā ir viens vienīgs sporta angārs uz sabrukšanas robežas (tur var spēlēt basketbolu, volejbolu, bet reāli ir tikai viens laukums). Ar to ir par maz, lai aizņemtu brīvo laiku.

Taču šīs jauniešu vardarbības un klaigāšanas centrā pirms dažiem gadiem bijis vairāk. Kā norāda bijusī skolotāja, tie bijuši tie, kas beiguši 5-7 klases pēcatmodas demokrātijas apstākļos un pametuši skolu. Tagad atkal tādu mazāk – kopš nevar aiziet no skolas ar nebeidzamiem vieniniekiem. Savukārt daļa no agrākajiem apkārt klejotājiem atraduši dzīvesbiedres, kļuvuši par kārtīgiem ģimenes tēviem.

Kāds no respondentiem norāda, ka centrā ir zināma viena alkohola tirdzniecības „točka”. Un tur uz vietas arī kaut kādas dzeršanas aktivitātes arī notiek.

Respondentiem ir grūti salīdzināt situāciju pirms 20 gadiem un šobrīd vardarbības ziņā. Jo pašas vardarbības jau maz (lai gan, kā norāda feldšere, nevar sacīt, ka pilnīgi nekas nenotiek). Vairums uz šo jautājumu nespēj atbildēt. Tie, kas atbild, sniedz pretrunīgas atbildes – vieni saka, ka vardarbības vairāk, citi, ka tikpat, trešie, ka mazāk. Bez tam, atbildot uz šo jautājumu, tikai retais runā par vardarbību ģimenē, vairums tendēts salīdzināt „redzamo” situāciju uz ielas. Bāriņtiesas priekšsēdētāja norāda, ka šobrīd kļuvis mazāk daudz bērnu ģimeņu, tas drusku situāciju varētu ietekmēt, jo tieši šī ģimeņu kategorija salīdzinoši biežāk iekļūst riska zonā. Viena no respondentēm norāda, ka šobrīd varbūt biežāk apceļ pensionārus, salīdzinot ar padomju laiku.

Sadzīvošanas modelis un uzvedības kods pētāmajā pagastā raksturīgs luterāniskajai somugru kultūrai (līdzīgi kā igauņu, somu vidū), lai arī iedzīvotāji jau sen vairs nerunā līvu valodā. Šis modelis ietver izteiktu indivīda brīvības prevalēšanu pār kolektīvismu, kā arī atbildības uzņemšanos par saviem lēmumiem, līdzīgā mērā atbildību sagaidot arī no citiem. Te nav paredzēta iejaukšanās no ārpuses līdz brīdim, kamēr tā absolūti nepieciešama (par nepieciešamību liecina vai nu tas, ka kāds lūdz palīdzību, vai arī kādas visai grūti definējamas robežas pārkāpšana – taču jebkurā gadījumā šī robeža atrodas tālāk nekā pieņemts pārējās Latvijas kultūrā). Citos gadījumos iejaukšanās tiek uztverta nevis kā palīdzība, bet kā brīvības ierobežošana. Tādā veidā tiek audzināti arī bērni, kas uzskatāmi redzams vienā no intervijām:

*„Es domāj, ka dāžs i tāds liets [..], kurām piegriež pārāk liel vērīb, kas ir...
Tāpēc arī notiek dažāds liets. Ka pa daudz uzmanībs pievērsš. [..] Nu, ļau
viņam vienreiz, ja redz, ka tieksms ir, pie kasta ūdens kannas piebāzt
vienreiz to pirkst klāt. Viš takš otrreiz neliks. [..] Es domāj, tas ar i*

nepareiz, ka būt japiestāv bērnam klāt viss mūž. Nu, tā tač ar nevar. [...] Viš izaug pa lutekl, kam pašam nav patstāvibs. Kas patstāvig neko neprot ne risinat, ne domat, ne lemt par sēv – ko drīkst, ko nedrīkst, ko var, ko nevar. [...] Un nu pienāk septiņ gadi, un nu iziet skola, nu iziet dzīve, nu ir visas durvis vaļa, un, nu, sākas. Nu, sākas blēņas, jo viss ir jāpamēģina. Un tur nu ir viss ta vain”.

Tādējādi bērnu audzināšana nozīmē uzticēšanos bērnam daudz lielākā mērā nekā virknē citu kultūru, ļaujot viņam pašam kļūdīties un uzliekot lielu daļu atbildības par šīm kļūdām uz pašu bērnu.

Praksē šī atbildība un uzticība savstarpējās attiecībās rezultējas zemākā noziedzības līmenī uz pārējās Latvijas fona. To var droši apgalvot par noziegumiem, kurus būtībā nevar noslēpt. Attiecībā uz citu noziegumu izplatību, protams, var izteikt vienīgi spekulatīvus apgalvojumus.

Arī es kā pētnieks pats pārstāvu šo kultūras modeli. Un arī pētījuma gaitā rīkojos saskaņā ar to. No vienas puses tas palīdz pētījuma gaitā, jo vieglāk saprast, kā uzdodami jautājumi, ko var noskaidrot, ko nav jēgas prasīt principā u.tml. No otras puses tas, protams, apgrūtina objektīvu spriedumu izdarīšanu, jo ir grūti abstrahēties no savām simpātijām pret konkrēto sadzīvošanas modeli un nepatikas pret to vai citu institūciju un organizāciju mēģinājumiem tajā kaut ko mainīt.

Raksturīgs piemērs šī kultūras modeļa akceptēšanā saistās ar sazināšanos ar savu skolas biedreni, kura cēlusies no pētāmā pagasta. Sazinājāties ar īsziņu palīdzību – es lūdzu palīdzību respondentu rekrutēšanā, un šai saistībā piedāvāju satikties. Saņēmu visai negaidītu atbildi – ka satikties būšot pagrūti, jo pašreizējais dzīvesbiedrs tādas tikšanās uztverot, maigi sakot, aizdomīgi. Taču tā vietā, lai zibenīgi izmantotu radušos situāciju pētnieciskiem mērķiem vai pat iejauktos, atbildēju, ka pieņemu, ka viņa izvērtējusi visus plusus un mīnus savā kopdzīvē un, ja tā, novēlēju izturību. Uz ko savukārt saņemu pateicību par sapratni. Cita reakcija no manas puses tiktu uztverta kā nevajadzīga iejaukšanās. Un es to darītu tikai tad, ja mana paziņa pati palūgtu vai arī būtu pārkāpta jau minētā grūti definējamā robeža.

Savukārt tad, ja palīdzību lūdz, tā arī tiek sniegta. Tā arī ir šīs kultūras specifika – lūdz tad, kad tiešām vajag, kad citādi vairs nevar. Un tad var rēķināties, ka nesaņems atteikumu. Savukārt palīdzības meklēšanu gadījumos, kad pašiem būtu jātiek galā uzskata par normu pārkāpumu. Kā norāda policists:

„Vīrs a siev sakašķejas un sauc policij, lai nomierin to vīr vai nu nomierin to siev. Vienkārš citreiz pa sīkumem vienkārš sauc”.

Protams, policistam ir jāreaģē uz izsaukumu, taču kopumā šāda palīdzības meklēšana regulāri un bez izteiktas nepieciešamības netiek atbalstīta, tad konkrētais palīdzības meklētājs riskē nonākt situācijā, kad viņš nesaņems palīdzību situācijā, kad bez tās nespēs iztikt.

Tad, ja kopienas loceklis pārkāpj neredzamo robežu starp pieļaujamo un nepieļaujamo, viņš saņem plašu nosodījumu. Raksturīgi tas parādījās kādā sarunā ar vienu no respondentēm – kurzemnieci, kas uzaugusi citā rajonā. Viņa minēja krievu sakāmvārdu – ja nesit tad nemīl. Es iebildu, ka, manuprāt, latviešiem šī filozofija drusku atšķiras, jo tāda sakāmvārda nav. Uz ko respondente atbildēja:

„Latviešiem jau nu vispār tautas filozofijā un sadzīvē – tas, ka sit sievu, tas īsti cienījams cilvēks nekad nevar būt. Es esmu lauku vidē uzaugusi, kur tas skaitījās kaut kas ārkārtējs, ja kāds vīrietis ir sitis vai sit, vai mēdz sist savu sievu”.

Viņa piebilda, ka, ja tā tomēr notiek, tad par to parasti uzzina. Arī tad, ja cietusī pati nežēlojas:

„Un tad uzreiz sākas – tas sit sievu!”

Un šādās situācijās nosodījums var izrādīties daudz smagāks un iznīcinošāks par līdzīgu nosodījumu to kultūru gadījumā, kur kopiena daudz vairāk kontrolē indivīdu. Jo nereti šis nosodījums neparedz piedošanu principā.

Vispārējā vardarbības definīcija

Respondenti ne visos gadījumos tiešām mēģināja jēdzienu definēt. Nereti sniedza klasifikāciju vai emocionālu attieksmi (protams, negatīvu).

Viena no intervētajām pensionārēm, kas jēdzienu definēja visizvērstāk, sniedza sekojošu definīciju:

„Tikpat lāb jau var but vardarbib ar, nu, citāda veida. Es domaj, kad vienam ir jāpakļaujas otram, ka nevar atrast, (nu, kā to pateikt?), kopig tādu risinajum. Nu, piemēram, viens būs tas noteicejs un, teiksim, otram jāpakļaujas viņam visādas lietas. Nu, ir liets, kas ir jadar katram atsevišķ. [...] Kad viens ir augstāka svār kausa un otrs ir zemāka. Es domaj, ka tā ar ir tād, varbūt psiholoģisk, vardarbib”.

Protams, arī šajā gadījumā definīcijā parādās klasifikācijas elementi, tomēr tas ir vismaz mēģinājums parādību definēt. Vēl cita respondente mēģināja uzskaitīt dažādus fiziskas ietekmēšanas veidus, lai raksturotu, kas ir vardarbība (saskaņā ar viņas uzskatu vardarbība ir tikai fiziska ietekmēšana – kaušanās, sišana, izvarošana, spīdzināšana). Policists sniedza vienkāršu definīciju – vardarbība ir fiziska iespaidošana. Divas citas respondentes, ko intervēju vienlaikus, vienojās, ka vardarbība ir sišana un pāri darīšana. Mēģinājumos klasificēt dominēja divi uzskati – ka var būt emocionālā un fiziskā vardarbība (kā nu kurš tās nosauca), un ka tikai fiziskā vardarbība ir vardarbība. Vienīgi bāriņtiesas priekšsēdētāja kā atsevišķu kategoriju minēja seksuālo – grūti pateikt, kāpēc – varbūt tāpēc, ka bija iepazinusies ar literatūru par šīm tēmām, bet varbūt tāpēc, ka tieši šobrīd saskārusies ar seksuālās vardarbības gadījumu pret bērnu. Taču viņa norādīja arī, ka pēdējais vardarbības paveids izpaužas ļoti retos gadījumos.

Taču, lai arī visai bieži respondenti norādīja uz emocionālo vardarbību kā vardarbības formu (nereti minot, ka fiziska vardarbība arī vienlaikus ir emocionāla), tomēr situācijās, kad tika sniegti reāli piemēri, runa bija gandrīz tikai par fizisko vardarbību. Tādējādi jāpieņem, ka dziļāk zemapziņā jēdziens „vardarbība” viņu izpratnē ietver tikai fizisko vardarbības dimensiju. Emocionālā drīzāk ir kaut kur iemācīta, dzirdēta, respondenti šo nozīmi ir pieņēmuši, sapratuši, taču tā nesaistās ar vārdu „vardarbība” zemapziņas līmenī.

Savukārt paši no sevis saistībā ar vardarbību parādījās stāsti par bērnu saldēšanu, nebarošanu, intervijās visai reti par to speciāli jautāju. Retāk šie stāsti bija par gados vecajiem cilvēkiem. Pamatojumu, kāpēc šīs lietas tiek biežāk neapzinātā līmenī saistītas vardarbību, sniedza policists – no tā cilvēks var nomirt. Citos gadījumos, iespējams, ja es būtu speciāli pajautājis, skaidrojumi būtu izvēstāki, taču skaidrs, ka prioritāri ar jēdzienu „vardarbību” saistās fizisks diskomforts (tai skaitā aukstums, bads, medikamentu trūkums, nepieciešamas palīdzības trūkums). Savukārt ar vārdiem, kā vienojās divas jau minētās respondentes, tikai „*pārbaud nervs*”.

Vēl jāmin tas, ka respondentu sniegtie piemēri par vardarbību absolūtajā vairumā gadījumu skāra vardarbību pret vienu kategoriju – bērniem. Tas uzskatāmi demonstrē kādās situācijās tā tiek vairāk apzināta un nosodīta. Te varētu būt runa par šīs

neredzamās robežas pārkāpšanu, kad kopiena iejauktos tad, ja upuris nelūgtu palīdzību. Lai tas notiktu gadījumā, kad vardarbība vērsta pret pieaugušajiem, robeža jāpārkāpj daudz lielākā mērā.

Nosodījumu saņēma arī vardarbība pret gados vecākajiem, taču neviens respondents nesāka par to runāt pirms par to viņam nebija pajautāts. Acīmredzami, ka šī problēma nešķiet tik aktuāla un nosodāma kā vardarbība pret bērniem, ja respondenti pēc savas iniciatīvas to neizceļ (lai arī, kad tika īpaši pajautāts, parādījās arī konkrēti piemēri). Atšķirībā no bērniem vecais cilvēks acīmredzami, pēc respondentu domām, ir vairāk spējīgs sevi aizstāvēt pats, arī palīdzību, ja tā tiešām būs nepieciešama, pratīs paprasīt. Tipiskākie vardarbības veidi pret vecajiem cilvēkiem, ko identificēja respondenti bija pensijas atņemšana (vai kopīga nodzeršana, vai vienkārši situācija, kad māte dēlam nevar uzticēt naudu, jo nodzers) un nepalīdzēšana (ne tikai dzīvībai bīstamās situācijās – kāda respondente stāstīja arī gadījumu par māti, kas visu dienu strādā, bet meita sauļojas – šāda attieksme saņem kopienas nosodījumu un acīmredzot pietiekami asu, ja reiz tas tika stāstīts vardarbības kontekstā). Fiziska ietekmēšana parādījās retāk, tie bija atsevišķi gadījumi, kas pietiekami plaši izskanējuši un zināmi kopienai – vairāki respondenti minēja vienus un tos pašus.

Par vardarbību starp intīmajiem partneriem pēc savas iniciatīvas izvēlējās runāt tikai viens respondents. Tā netiek uzskatīta par problēmu, kuras risināšanu būtu nepieciešams nodot apkārtējo ziņā – cilvēki tiek uzskatīti par spējīgiem sevi aizstāvēt paši un savas attiecības ar otru partneri būvēt paši.

Bez tam vardarbība (līdz kaut kādai pakāpei) apkārtējo uztverē vienkārši ir intīmās dzīves sastāvdaļa. Savukārt intīmā dzīve ir pēdējā, kurā kopiena būtu gatava iejaukties. Ķīvēšanās un mīlēšanās, kā norāda sociālā darbiniece. Ja jau šī ķīvēšanās ir kā nepieciešama nodeva (vai pat priekšspēle) mīlēšanās daļai, apkārtējie neiejaucas. Informācija par intīmo dzīvi kopienas rīcībā nonāk ļoti skopās devās, tāpēc tai ir grūti konstatēt, kad ir pārkāpta robeža, kad nāktos ienākties. Tiek sagaidīts, ka, ja palīdzība būs nepieciešama, upuris to palūgs. Kā arī pēc tam no upura tiek gaidīta pietiekami radikāla rīcība problēmas atrisināšanā (visdrīzāk šķiršanās). Ja tāda neseko, kopiena neuzskata, ka upuris pats dara pietiekami situācijas atrisināšanai, tāpēc iejaukšanās pēc uzaicinājuma ar katru nākamo reizi kļūst arvien negribīgāka, kā arī upuris tiek uzskatīts par līdzvainīgu (ja ne par galveno vainīgo) vardarbības faktā.

Jautājumā par to, vai pēriens bērna gadījumā uzskatāms par vardarbību, viedokļi dalās. Kāda no respondentēm, gan atzīstot pēršanu par vardarbību, tomēr atzina to reizēm par lietderīgu:

„Katrā ziņā fiziski mazdrusciņ ietekmēt ir daudz labāk, nekā emocionāli to bērnu zāģēt visu laiku – tu esi idiots, tu neko neproti. Tā ir lielāka trauma nekā... Viš jau pats sev netic vairāk. To pērien viš aizirsīs kādreiz, bet to emocionālo un to, ka viņ pa mulķ apsaukās un tā tālāk, to viš neaizmirsīs, tas viņam iesēdīsies zemapziņā un viš vairs no tā netiks vaļā”.

Arī policists principā pēršanu uzskata par vardarbību, tomēr ne par pārāk nosodāmu:

„Nu, tas i tā – ja tu a kaut kād siksn dabu, ja tu i nopelnijs no vecakiem, tas vel tā, ja, bet, nu, ja tēv diendiena klope viss laik ta ka nezin ko, nu, tad jau tur i cit rūn atkal”.

Vairāki respondenti neuzskatīja pēršanu par vardarbību. Bijusī skolas direktore saka:

„Es piemēram neuzskat, ka pēršan ir vardarbīb. Varbūt cit uzskat. Es domāj, ka bērns – kurš tad nav izaudzis, ja viš nav dabujs kād reiz pa diben, kād pļauk vai a kād žagar? Es domāj, ka tā nav vardarbīb. Vardarbīb ir

patiešam sišan un mocīšan, un tād, un arī badā turēšan. Un aiziet un ieslēdz – tā jau viss ir vardarbīb”.

Viņa pat smiedamās atstāsta šādu gadījumu:

„Un tanī laikā [pirms gadiem 20] tas jau nemaz tik briesmīg nebij, ja tas puik ar to, ar to... Man bij klase ar puik – mamm teic tā – un man tāds dusms ir, es ka ņem to veļas mašīnas šlangu, viņ teic, un tad es viņam tā sadev pa diben. Kas ta tur?”.

Arī bērnodārza audzinātājai uzskati saskan:

„Lāb, uzdot pa diben jau neskaitās vardarbīb”

Taču viņa atzīst, ka likumi šobrīd pat neļauj pirkstiņu piedurt. Nedrīkst pat uzrāties, kaut uz galvas kāpj. Acīmredzams ir respondentes nosodījums šiem likumiem.

Feldšere tāpat pāršanu par vardarbību neuzskata. Nu, vienīgi tad, ja regulāri un spēcīgi.

Vēl kāda respondente atzīst, ka vienreizēja uzsišana pa dibenu nav nekāda vardarbība.

Bija arī tādi, kas īsti droši nevarēja atbildēt. Tā bijusi skolotāja rezumē, ka pāršana laikam nav īsta vardarbība. Taču tūlīt pēc tam nākamajā teikumā saka, ka jābūt zināmai pieredzei no abām pusēm, lai saprastu, kāda tai vardarbībai (nosaucot tieši šai vārdā) bijusi jēga. Viņa norāda uz līdzsvaru kā sasniedzamo mērķi – ja jaunākais dabū ciest par daudz, tad vecākais dabū kādu pliķi. Arī viņas mazdēlam grūti atbildēt, vai paraušana aiz auss, iesišana pa dibenu ir vardarbība vai nav.

Kāds respondents, stāstot savu pieredzi, saka:

„Tad, kad bija jāizvēlas pēriens vai nedēļu neiet laukā, tad, protams, ka izvēlējās pērienu”.

Respondents to uztver kā pozitīvu situāciju, kad tiek piedāvātas alternatīvas. No malas raugoties, gan šķiet, ka šāda vardarbības ritualizēšana, iespējams pat izvēles piedāvāšanas fakta izbaudīšana no vardarbības „piedāvātāja” puses diez vai liecina par pozitīvu gaisotni ģimenē. Tā ir emocionāla vardarbība visai smagā veidā, liekot upurim justies līdzvainīgam pie „izvēlēta” soda.

Vēl kāds būtisks viedoklis – nereti nav citu līdzekļu kā vardarbība, lai novērstu vēl lielāku vardarbību. Bijusi skolotāja stāsta, ka jaunībā skolā, piemēram, izšķīrusi kaušļus. To nemaz nevar izdarīt bez zināmas vardarbības. Taču šai vardarbībai bija jēga, lai novērstu lielāku vardarbību:

„Man vajadzēja stāvēt, man vajadzētu – tā kā tagad, kāda ir nostādne, kā visi šie dienesti, kas kalpo bērnu tiesību aizsardzībai, kā tie nostājas reizēm – man tāda sajūta ir, ka man toreiz vajadzēja stāvēt un teikt: ‘Puiši, mierā, puiši, mierā’. Viņi šķauda virsū, protams, jo viņi ir iekarsuši. Un tikai tad, kad es tur metos starpā un ar elkoņiem, nu, burtiski katru uz savu pusi... Nu, viņi man tomēr neatļāvās neko darīt. Nu, tātad vardarbība ir dažreiz vajadzīga”.

Šajā piemērā uzskatāmi parādās neapmierinātība ar tām vai citām institūcijām, kas mēģina kopienai uzspiest normas (izvairīšanos no vardarbības), kuras ne tikai neatbilst kopienas kultūrai, bet būtībā nonāk pretrunā arī ar to vēstījumu, ar ko šo normu uzspiešanu pamato. Un dabiski, ka šādā situācijā tiek izvēlēts risinājums, kas neatbilst uzspiestajām normām, bet toties ir efektīvāks veids, kā nodrošināt to pašu mērķi, ko it kā cenšas nodrošināt arī uzspiestās normas – vardarbības mazināšanu.

Kāda būtu vardarbība ģimenē tādā jau visai galējā izpausmē? Viena no respondentēm to raksturo sekojoši:

„Mans vīrs stāsta, ka viņam kādreiz bijis darbinieks, kurš lielījies ar to – kad es nāku mājās, tad visi pa stūriem un pagultēm. Sieva un bērni. Un acis

vien spīd. [...] Tas nozīmē, ka viņš ir tiešām vardarbīgs un pilnīgi pakļāvis savai varai visu to ģimeni, un visi no viņa baidās. Un tur vispār nav nekādu tādu cilvēcisku attiecību”.

Vardarbības veidi saskaņā ar PVO klasifikāciju

Kā jau iepriekš tika minēts, tad daļa respondentu minēja fizisko un emocionālo vardarbību, daļa par vardarbību uzskatīja tikai fizisko, bet sociālā darbiniece bez fiziskās un emocionālās nosauca arī seksuālo.

Tiem respondentiem, kas izdalīja fizisko un emocionālo vardarbību, tika vaicāts arī, vai būtu loģiski atsevišķi izdalīt seksuālo vardarbību, kā tas tiek darīts saskaņā ar PVO klasifikāciju. Visos gadījumos, izņemot vienu, šāds iedalījums netika atzīts par loģisku, jo seksuālās vardarbības sekas jebkurā gadījumā ir reducējamas uz fiziskām un emocionālām. Vienīgā, kas norādīja, ka šādam iedalījumam varētu būt loģisks pamats, bija iepriekšējā sociālā darbiniece (tagad citā amatā pagastnamā). Viņas pamatojums - tāpēc, ka par to saskaņā ar likumu ir atsevišķs sods.

Tas, ka seksuālā vardarbība netiek atzīta par līdzvērtīgu vardarbības veidu klasifikācijā, gan nenozīmē, ka respondenti noliegtu tās pastāvēšanu. Šī jēdziena saturs gan var respondentu apziņā nedaudz atšķirties (piemēram, neietvert tos seksuālās vardarbības aspektus, kas nav saistīti ar fizisku vardarbību), tomēr nedomāju, ka šis atšķirīgais uzskats klasifikācijā varētu būtiskā ietekmēt problēmas atpazīšanu un neiecietību pret to. Drīzāk šeit runa ir par to, lai vairākkārt nomēritu pirms nogriezt. Šis vardarbības veids no vienas puses kopienā tiek nosodīts daudz asāk nekā citi, no otras slēpts daudz rūpīgāk kā citi. Slēpts tāpēc, ka iespējamās sekas ir pietiekami tālejošas gan no likumdošanas, gan no kopienas morāles kodeksa viedokļa. Un droši vien arī tāpēc, ka to daudzos gadījumos ir salīdzinoši vieglāk noslēpt. Šādā situācijā apkārtējie līdz kaut kādam brīdim nevēlas ticēt, ka kopienas loceklis ir tik zemu kritis, lai veiktu ko tik nosodāmu kā seksuālu vardarbību. Aprūtināta kopienas ietvaros (neiesaistot varas pārstāvjus) mēdz būt arī patiesības noskaidrošana, jo daudzos tādos gadījumos liecinieku nav – ir tikai iespējama upuris un iespējama varmāka. Šāda kopienas pieeja, protams, upuri pēc nodarījuma var nostādīt jaunu sāpīgu pārdzīvojumu priekšā – kad tic varmākam, nevis viņam.

Tiešā šāds pretrunīgs gadījums pagastā nupat noticis. Skolā piefiksēts, ka 14 gadus veca meitene, kura vairākus gadus bijusi vienā klasē, tagad mācās 6., sākusi runāt dažādas seksuāla rakstura lietas, viņai bijuši stipri vecāki draugi, skolotājiem kļuvis grūti ar meiteni tikt galā, daudz problēmu ar uzvedību. Un bāriņtiesas priekšsēdētāja (kas ir arī tās pašas skolas skolotāja) ar meitenes māti vienojusies, ka meiteni nosūtīs uz krīzes centru, lai ar viņu pastrādā psihologs. Arī māte meiteni bija iekaustījusi:

„Tā mamma, ka vardarbība no viņas puses ir, to viņa it kā nenoliedza. Viņa uzskatīja, ka viņa pareizi rīkojas, ka viņa audzina to meiteni, nu, tā, ka darbam un tā”.

Taču krīzes centrā meitene apsūdzējusi patēvu, ka tas viņu seksuāli izmantojis jau no 8 gadu vecuma. Iejaucās policija. Meitene vesta uz tiesu medicīnisko ekspertīzi Rīgā, tās rezultātus bāriņtiesas priekšsēdētāja nav redzējusi. Taču mātei atņemtas aprūpes tiesības. Tad meiteni pie sevis paņēmis īstais tēvs uz citu pagastu. Taču viņa noturējusies tur tikai mēnesi. Problēmas bijušas arī skolā – ja savā pagastā viņa bijusi daudz maz zināma un gan bērni, gan skolotāji viņu ar viņas īpatnībām pieņēmuši, tad jaunajā vietā viņu skolas biedri nav pieņēmuši. Meitene aizbēgusi pie tēva kaimiņiem,

pie kādreizējās sava pagasta iemītnieces, kas savulaik arī bijis problemātisks bērns – piedzemdējusi 16 gadu vecumā bērnu. Tēvs lūdzis bāriņtiesu no šiem panākumiem viņu atbrīvot, un tā meiteni aizvedusi meiteni uz citu krīzes centru, bet pēc tam viņa ievietota bērnu namā.

Izmeklēšana vēl nav beigusies, un tajā ir zināmas pretrunas – lietu izmeklējošā policiste bāriņtiesas priekšsēdētājam sacījusi, ka atbildes no Rīgas esot negatīvas, tas pats no pilsētas ginekologa. Gribējuši lietu izbeigt. Tā kā vienlaikus meitene gribējusi no bērnu nama atpakaļ pie mātes, šādas sarunas uzsāktas. Taču māte atteikusi, motivējot, ka patēvs ar viņu vairs nevarēs sēdēt pie viena galda. Starp citu, mātei 3 bērni dzīvē jau pirms tam atņemti. Savukārt jaunāko meitu (minētā patēva meitu) viņa nupat izņēmusi no skolas un aizsūtījusi uz internātu citur, motivējot to tādējādi, ka meitene tiek apsmieta māšas dēļ. Bāriņtiesas priekšsēdētāja gan uzskata, ka iemesls drīzāk ir tas, ka mātei tā vienkārši ir vieglāk.

Taču lieta nav izbeigta un arī jautājums par atgriešanu ģimenē vairs nav aktuāls – pēdējā pratināšanā meitene pateikusi: „Ja jums vajag, es varu pateikt, ka viņš man neko nedarīja”.

Šīs pretrunas – no vienas puses meitenes sacītais, ka patēvs viņu izmantojis (pie tam dzimumakta formā), arī krīzes centra psiholoģes apgalvojums, ka viņa par 80% pārliecināta, ka meitene tikusi izmantota, līdzīgs viedoklis no bērnu nama psiholoģes, no otras puses negatīvās atbildes no tiesu medicīniskās ekspertīzes un ginekologa – no malas nav atšķetināmas, lai saprastu patiesību. Protams, var izteikt hipotēzi, ka meitene tikusi izmantota, taču citā formā, savukārt pratināšanās viņa nez kāpēc izvēlējusies apgalvot, ka patēvs veicis dzimumaktus, taču tā ir un paliek vienīgi hipotēze.

Taču realitāte šobrīd ir tāda, ka meitene atrodas bērnu namā, kur atrasties nevēlas, savukārt patēvam nozīmēta policijas uzraudzība – viņam 3 reizes nedēļā jābrauc uz rajona centru atrādīties, kas nozīmē, ka bijis jānomaina darbs – iepriekšējais darba devējs tik biežus kavējumus nav akceptējis.

Uz pārējo notikumu fona šis gadījums pagasta bāriņtiesas praksē ir unikāls. Pati bāriņtiesas vadītāja saka, ka viņa vēl īsti netic, ka notikusi seksuāla vardarbība – ģimene esot pazīstama, patēvs kluss. Tomēr jāmin arī tas, ka šis stāsts tika izstāstīts intervijas sākumā, acīmredzami respondente bija tam iepriekš gatavojusies, varbūt pat pārdomājusi – stāstīt vai nestāstīt.

Šis gadījums acīmredzot pārāk tālu nav izskanējis, jo, piemēram, bijusī skolotāja, kas intervijā bija visai atklāta, attiecībā uz seksuālās vardarbības gadījumiem teica:

„Visos šajos laikam 50 gados, ko esmu pagastā nodzīvojusi, es nekad neesmu dzirdējusi par seksuālu izmantošanu. To nu gan nē. [...] Vai nu tas tiek rūpīgi slēpts, vai arī tas nav noticis. Jo, es domāju, laukos, kur ir vienkārši cilvēki, tas mazāk arī tā izpaužas. Tas vairāk tur, kur dīkdienība vairāk ir un...”

Bez bāriņtiesas priekšsēdētājas par šo lietu nedaudz stāstīja vēl vienīgi feldšere.

Būtībā var sacīt, ka kopienai nav adekvāta, savā kultūrā sankcionēta reakcijas mehānisma šādā situācijā. Tādējādi tiek izmantots valsts piedāvātais, kā arī problēma noklusēta, izliekoties, ka tās vienkārši nav.

Runājot par nevērību, tā atsevišķos gadījumos tiek uzskatīta par vardarbību, citos nē. Uzskatīta tā tiek (un pat atsevišķi minēta, intervētājam par to speciāli nejautājot) tādos gadījumos, kad vainīgajam ir iespēja rīkoties saskaņā ar pieņemtajām normām, bet viņš to nedara (nepietiekami rūpējas par bērniem, gados vecajiem cilvēkiem u.tml.). Savukārt par vardarbību to neuzskata tad, ja vainīgajam nav citas izejas vai arī konkrētais gadījums saskaņā ar pieņemtajām nomām vispār netiek nosodīts (piemēram,

bērna atstāšana bez uzraudzības virknē situāciju, kad viņš jau vairāk vai mazāk spēj uz īsu laiku par sevi parūpēties). Tad šāda uzraudzīšana drīzāk tiktu uzskatīta par pārmērīgu, kas drīzāk būtu audzināšanas kļūda. Daļa respondentu to nenosoda, bet attaisno, arī pamato kā nepieciešamu elementu bērnu audzināšanā. Tie respondenti, kas to nosoda, nosoda parasti ļoti mazu bērnu gadījumā un neatzīst par vardarbību, bet bezatbildību. Tiek norādīts (to saka sociālā darbiniece), ka jādiferencē iemesli, kāpēc bērns atstāts bez uzraudzības. Lai arī sekas var būt vienas un tās pašas, tomēr svarīgi, vai vecāki bērnu atstāj bez uzraudzības alkoholisma dēļ vai tāpēc, ka nav citas izejas. Un, ja smagu seku gadījumā šos vecākus sodītu, sodam arī būtu jābūt atbilstoši difenrecētam.

Vardarbības cēloņi dažādos līmeņos

Pie vardarbības cēloņiem individuālajā līmenī respondenti visbiežāk min alkohola lietošanu (ziņas par citām apreibinošām vielām intervijās neparādās). Kā norāda kāds no respondentiem, ja tiek lietots alkohols, cietušais var būt tas, kas pirmais gadās pa rokai. Bet pa rokai ļoti bieži gadās tieši ģimenes locekļi. Taču, piemēram, ja dzērumā notiek braukšana ar mašīnām, ciest var arī cilvēki, kam vispār nekāda sakara nav ar vainīgo. Vienā no intervijām gan parādās arī viedoklis (to saka bērnudārza vadītāja), ka pagastā uz kopējā valsts fona alkohols nav tik samilzusi problēma. Tomēr kā vardarbību ietekmējošs faktors tas pārliecinoši intervijās tiek minēts pirmajā vietā. Jebkuru citu individuālo vardarbības cēloni respondenti nosauc tikai pa reizei.

Viens no vienreiz nosauktajiem faktoriem ir pārliecīgs egoisms. Respondente piebilst, ka droši vien arī greizsirdība ir egoisms – mīlestība kombinācijā ar morālu vardarbību (otrs cilvēks kā mans īpašums). Savukārt alkohols šo izteikto egoismu pastiprina.

Tiek minēts arī intelektuālais un psihiskais stāvoklis. Kāda respondente saka, ka vardarbīgiem cilvēkiem prāta, garīgā spēka pamazāk – spēj ietekmēt tikai piekaujot, pazemojot. Citā gadījumā piemin psihisku nelīdzsvarotību.

Vairākkārt tika norādīts, ka ārēji vardarbīgais subjekts nekādi neatšķiras no citiem (tāpat pietiekami bieži iespējamās situācijas, kad cēloņus individuālā līmenī sabiedrība nespēja identificēt). Uz ielas virsū neskries. Un tad informācija izies uz āru tikai tad, ja upuris to izlaidīs. Tāpat konstatējams un precīzi izpētāms individuālais līmenis var būt tikai to cilvēku acīm, kas pieder tuvākajam sociālajam tīklam, pārējais paliek spekulāciju līmenī. Bijusī sociālā darbiniece saka:

„Viņš varētu būt arī tāds – sabiedrībā viņš ir tāds un mājās pavisam savādāks. Sabiedrībā un darbavietā ideāls cilvēks un mājās despots, var teikt, kas jebkurā brīdī ir gatavs uzsprāgt un izdarīt kaut ko neatļautu”.

Un, ja tas līdz noteiktam brīdim uz āru nav konstatējams, tad arī ietekme problēmas mazināšanai iespējama tikai tuvāko tīklu robežās.

Viena no respondentēm skata cēloņus nevis no varmākas, bet upura pozīcijām – zināms pašcieņas trūkums kā cēlonis:

„Vai mēs pieļaujam to, ko ar mums dara. Tas arī pirmkārt, es domāju, ļoti ir no svara. Ja vienreiz mēs pieļaujam, ka mums kāds iesit, nu, tad arī viņš mēģinās otrreiz to darīt [...] Es domāju, ka es savam mazbērnam neļautu man sist. [...] Tad tās attiecības ir jāpārtrauc pavisam. [...] Jo mēs pārāk daudz pieļaujam, mēs pārāk pakļāvīgi [esam]”.

Protams, no šī apgalvojuma pie vēlēšanās var izdarīt secinājumu – tāpat upuris pats ir vainīgs, ka to pieļauj. Līdzīgu pieeju (gan tikai attiecībā uz vardarbību intīmo partneru starpā) var vērot sociālās darbinieces nostājā – ja patīk tā dzīvot, lai dzīvo.

Runājot par cēloņiem ģimenes robežās (jeb otrajā līmenī), respondenti ir lakoniski. Tas saistās ar virkni faktoru – gan to, ka informāciju no šādām kopienām uz āru iziet visai skopī, gan kopienas kultūru, kurā šāda iejaukšanās svešas ģimenes darīšanās uzskatāma par ārkārtēju situāciju, gan arī ar to, ka pētnieks tomēr ir cilvēks no malas, tādējādi ne jau visu informāciju viņam stāsta. Kā iespējamie cēloņi vardarbībai šai līmenī tiek minēti nesaskaņas naudas ziņā, tas, ka intīmie partneri viens otram apnikuši (pēdējo norāda policists – viņš saka, ka gadoties, ka abi jau tā viens otram apnikuši, ka kašķējas par parastiem sīkumiem – kad karote nepareizi stāv), arī tas, ka ģimenē trūcis labestības (saistībā ar audzināšanu, pārmantojamību – ko bērns redzējis). Pēdējais gadījums jau norāda uz socializācijas vidi kā cēloni, kamēr pirmie divi uz konkrētākiem cēloņiem konkrētai vardarbībai.

Nereti parādās inerta attieksme pret šīs problēmas apzināšanu un risināšanu – tā tiek uzskatīta par iejaukšanos divu cilvēku intīmajā dzīvē. Abi šie cilvēki ir pieauguši, un tiem pašiem jāsaprot, kurā brīdī ir pārkāpta robeža un nepieciešama iejaukšanās. Ja palīdzība no ārpuses netiek prasīta, acīmredzot tā tiek uzskatīta par vēl nevēlamāku alternatīvu. Nu, un tad to arī nepiedāvā līdz brīdim, kamēr nav acīmredzamu pazīmju, ka citādi nevar.

Kopienas līmenis respondentu atbildēs tiek apskatīts plašāk. Vairāki respondenti piemin vardarbību televīzijā, vardarbīgās datorspēles. Min arī bezdarbu un nevēlēšanos meklēt darbu, nevēlēšanos vispār ko mainīt savā dzīvē.

Tiek minēts arī trūcīgums kā vardarbības cēlonis. Taču viena no respondentēm šai gadījumā nonāca pretrunās, un viņai vairs nebija skaidrojumu. Vispirms viņa stāstīja, ka agrāk (viņas jaunībā – šobrīd viņai 65 gadi) vardarbības bijis mazāk, tad, ka galvenais cēlonis ir nabadzība. Uz jautājumu, vai tad tiešām viņas jaunībā nabadzības bija mazāk, sekoja noraidoša atbilde. Lai gan, protams, iespējams, var rast izeju no šīs loģiskās pretrunas – ja izšķir absolūto un relatīvo nabadzību kā ietekmējošos faktorus, uzsvaru liekot tieši uz relatīvo.

Kā vēl viens bieži nosaukts faktors figurē bezizeja. Viena no respondentēm saka:

„Un tad viņš arī redz, tas cilvēks – redz, kā – viens var dzīvot labi un skaisti. Bet man? Kapēc? Pa ko? Un tad nu tā dusma nāk ārā”.

Un citā intervijas vietā:

„Jā, ir gadījumi droši vien, kad arī ar vardarbību nodarbojas kāds, kam ir nauda un kam ir vara, un kam ir arī galva varbūt uz pleciem. Ir droši vien. Bet varbūt tie nav tik bieži gadījumi. Bet lielākoties jau ar to vardarbību nodarbojas tie, kas mums te i zemāk pa zāli, nu, kam neveicas dzīvē, un kam arī... Kapēc viš sit, nu, kapēc? Tapēc, ka viņam nekā neiet tai dzīvē – ne viņam ir nauda, ne viņam ir stāvoklis sabiedrībā. Nu, nekas. Viņam pašam liekas – viņam nekā vairs nav. Nu, ko tad, nu. Vis i vainig. Nu, tad es ar tām dūrēm arī vicināšos. Un tad vienalga kuram”.

Alkohols – faktors, kas saskaņā ar pieņemto klasifikāciju darbojas individuālajā līmenī, intervijās parādās tieši kā kaut kas bezpersonisks (nu, aptuveni tāpat kā bezdarbs), ārējs, būtībā kopienas līmenī skatāms. Forma, kādā respondenti par to runā, ir visai bezpersoniska – vainīgais ir alkohols, ne varmāka. Feldšerei, kura to norādīja visuzkrītošāk, intervijā pat skaidri pārprasīju – tā tad cilvēks iekausta savus bērnus, bet vainīgais ir alkohols nevis viņš pats? Viņa atbildēja:

„Ka i kād čerk iekša, tad tur tos grib mācīt tos bērns”.

Tādējādi no sava iepriekšējā argumenta viņa atkāpās tikai līdz pusei – alkohols vairs nebija vienīgais vaininieks, bet gan vainīgais kombinācijā ar varmāku (un iespējams tomēr galvenais vainīgais).

Tas sasauca ar kādas citas respondentes sacīto, ka neviens cilvēks jau nav pilnīgi pazudis. Tikai viņas sacītais par vainīgo nepadara bezpersonisko alkoholu, bet tikai nedaudz mazākā mērā bezpersonisko apkārtējo sabiedrību. Respondente norāda, ka nevienu jau neinteresē, ko tas cilvēks grib darīt. Kurš to pētīs, kuru tas interesē? To darbu, kas ir, viņš negrib. Un neredz nekādu cerību stariņu, un dzer. Bet kā radīt viņam interesi dzīvot?

Tādējādi alkohola lietošana šai kontekstā vairs nebūt nav uzskatāma par cēloni individuālā līmenī, bet drīzāk meklējami cēloņi sabiedrības, kopienas vai tuvāko attiecību tīklu līmenī.

Jāņem gan vērā, ka šo viedokli izsaka cilvēks, kas socializējies citā kultūrā – Latgales (katoliciskajā), lai arī pēdējos pārdesmit gadus nodzīvojis Kurzemē. Savukārt feldšere, kas visvairāk uzsvēra bezpersonisko cēloni – alkoholu – ir krievu tautības (socializējusies pareizticīgajā kultūrā). Tas gan nenozīmē, ka arī tipiskie Augškurzemes kultūras pārstāvji nenorādītu kā cēloni tieši alkoholu, taču viņu skatījumā tomēr indivīda vainas daļa nodarītajā ir būtiskāka. Šāda situācija arī visai loģiska, zinot tās vai citas reliģijas filozofiju – luterānisms, salīdzinot ar katolicismu vai pareizticību, indivīdam uzliek daudz lielāku personisko atbildības nastu.

Latgaliete problēmu identificēšanas un risināšanas ceļus pagastā raksturo sekojoši:

„[Kurzemē] katram savs kreklis ir tuvāks. Neiejaukties... [..] Parunāt – ču-ču-ču-ču-ču, kaut kur šu-šu-šu-šu pa kaktiem, pa malām. Bet, kad vajag pasniegt to roku, tad nav neviena. [..] Bet tur [Latgalē] tie cilvēki arī emocionālāki. Te tādi mēreni visi, tādi. Un kaut kā vairāk uz nosodīšanu. Neviens negrib iedziļināties.”

Šeit acīmredzams, ka indivīda atbildība par nodarīto no katolicisma kultūras viedokļa tiek minimizēta pilnībā. Kurzemieki, protams, nosodīs vairāk, jo uzticas vairāk un kontrolē mazāk. Tādējādi šīs uzticības pievilšana ir smagāks pārkāpums.

Runājot par kultūras normu līmeni, protams, dažs varētu uzskatīt, ka neiejaukšanās kultūra Augškurzemes variantā darbojas kā vardarbību veicinošs faktors. Nu, katrā ziņā to nebremzējošs faktors.

Tomēr tas būtu visai virspusējs skats, piemirstot indivīda atbildību, to, ka katrs vispirms kontrolē pats sevi (luterānisma pieeja – nav vajadzīgs mācītājs, kas uzklausa grēkus; katrs ar Dievu komunicē individuāli, viņam nav par saviem nodarījumiem jāatbild kopienas priekšā; protams, līdz ar reliģijas lomas mazināšanos šī atbildība augstāku spēku priekšā vairs nav tik aktuāla, tomēr to acīmredzami daudzos gadījumos ļoti veiksmīgi aizstāj paškontrolē).

Jo lielāka iejaukšanās, jo vairāk funkciju pāriet no indivīda paša kontroles to vai citu institūciju pārziņā, kopienas pārziņā. Un tas var veicināt bezatbildības palielināšanos, no kā savukārt visai loģiski izrietētu vardarbības pieaugums.

Nereti gan vērojams, ka bērnības un agras jaunības gados minētā atbildība neparādās. Taču, kā norāda vairāki no intervētajiem respondentiem, jaunieši (runa par vīriešiem), atrodot dzīvesbiedres, pārvēršas, kļūst par priekšzīmīgiem ģimenes tēviem un kopienas locekļiem. Šai gadījumā, protams, ir vērojama atkāpe no nosacījuma par atbildību savā priekšā. To aizstāj atbildība savas tuvākās kopienas – ģimenes – priekšā. Taču jebkurā gadījumā ir runa par smagu atbildības nastu, kas nesama pastāvīgi. Te nedarbojas katolicisma princips – pagrēkoju, izsūdzēju grēkus un varu ar jaunu sparū mesties iekšā jaunos grēkos, jo tos jau tāpat piedos.

Somugru luterānisma variants (kas raksturīgs arī pētāmajam pagastam), protams, nav vienīgais šīs kultūras paveids. Pastāv arī ģermāņu versija, kur kopienas loma ir daudz lielāka – tur indivīdam nešķiet, ka policijas nemitīga klātbūtne uz ielām ierobežo viņa brīvību, viņš to uzskata par drošības nodrošināšanu. Tāpat viņš tik ļoti nenosodīs kaimiņu par ziņošanu varas iestādēm. Ideāla kultūra tādām totalitārām iestādēm kā *Gestapo* vai *Stasi*.

Grūti atrast viennozīmīgus cēloņus, kāpēc šis somugru kultūras variants tās vai citas institūcijas daudzos gadījumos uztver kā svešķermeņus, kas traucē kopienas dzīvi – kā uzraudzītājus, ne kā palīgus. Viens vēsturisks faktors varētu būt ilgā apspiestības pieredze – tāpat kontrolētājs nav vis savējais, bet svešs, tas pārstāv kāda ārēja spēka intereses. Minimāli ar šo kontrolētāju sadarbojieties, kopiena sevi saglabā.

Svarīgi arī kā kopienas kultūrā audzis cilvēks, kas nonācis tajā vai citā institūcijā interpretē savus pienākumus, savu misiju. Te raksturīga to adaptēšana vietējam kultūras standartam, ne visu priekšrakstu burtiska izpildīšana.

Skaidrs šīs kultūras gadījumā ir tas, ka, kamēr vairums indivīdu būs pietiekami atbildīgi paši savā priekšā, modelis darbosies labāk, nekā mēģinot iedzīvināt tās vai citas pamācības no malas. Un vardarbības objektīvi būs mazāk. Tā vai cita iemesla dēļ indivīdiem šo atbildību zaudējot, viss gan var nonākt otrā galējībā, jo no vienas puses kopiena nepieņems palīdzību no malas, no otras pati acīmredzami netiks galā ar augošo vardarbību.

Vardarbību pastipriņošie un mazinošie faktori dažādos līmeņos

Individuālajā līmenī kā vienīgais būtiskais ietekmējošais faktors būtu izglītības līmenis. Bijusī skolotāja norāda, ka būtu jāsāk ar izglītošana. Ja tas nelīdz, tad jau tiek piedāvāts cita līmeņa risinājums – jālieto vardarbība pretī – sodi. Var turēt to vainīgo tādā bailu varā. Tad jau tā vairs nebūs viņa apziņa un paškontrolē, izpratne, kāpēc viņš nerīkosies vardarbība, bet bailes no kopienas un institūciju iejaukšanās.

Arī feldšere attiecībā uz izglītību domā līdzīgi, lai arī skeptiskāk: Jāskolo vecāki. Jo tie, kas sit bērnus, galvenokārt ir no palīgskolām. Kādi semināri pie skolas vai tamlīdzīgi. Sociālie darbinieki, pagasttiesa – tie iet uz semināriem, mācās. Jo feldšeris jau vairāk nodarbojas ar sekām. Bet – vai vecāki ies? Uz vecāku sapulci nevar atnākt, vai ies uz tādiem. Bet, ja pats negribēs, tad neko līdzēt, viņasprāt, nevar. Tāpat kā ar alkoholismu – ir kādi, kas ir nokodējušies un nedzer jau 10 gadus. Un ir tādi, kas dzer jau pēc 2 nedēļām. Ja pats negribēs, bez piekrišanas nekas nesanāks.

Vienkāršāk varētu būt ar tādiem netīšiem vardarbības gadījumiem, ko izraisa neprasme risināt sadzīviskas situācijas. Ģimene, piemēram, iestādot kartupeļus, neapstrādājot, neizravējot, pēc Jāņiem jau sākot rakt augšā, un tad vēlāk nav, ko ēst. Vīramāte iedodot sīpolu maisu, to nometot malkas šķūnītī, sasaldējot un sapūdējot. Šādā situācijā problēmu var atrisināt, arī vienkārši pasakot, kā būtu jādara. Protams, pie nosacījuma, ka cilvēkiem vienkārši nav vienalga. Ja viņi tādā tālejošā perspektīvā kā par to, kas būs pēc pāris mēnešiem, vienkārši nedomā, vienkārša izglītošana diez vai līdzēs. Nu, vismaz vecāku, var mēģināt izglīt bērnus.

Cits piemērs par netīšu vardarbību saistās ar to, ka vecāki vienkārši nav nobrieduši savai lomai. Respondente stāsta:

„Un arī tas, ka ir vecāki, nu, vēl nenobrieduši. Kad jau mazam bērnam sāktur briekāt un purināt un nezina ko darīt. Nu, neiedziļinās. Viņš vēl cilvēks nav nobriedis. Es tā domāju, nu, ir atšķirība – es tā padomāju pa sevi – jā, nu varētu būt, ka es arī tāpat esu purinājusi to savu bērnu. Un tad, kad man piedzima

pēdējais dēls, 35 gadi man bija, tad es biju pavisam cita mamma. Un es domāju, ka ir jānobriest, lai tu varētu audzināt bērnu un lai tu viņu varētu neietekmēt tomēr fiziski. [...] [Pēc intervijas sarunāšanas] es tā domāju, nu, pa ko tad varētu runāt – cik es esu vardarbīga, es sāku domāt. [...] Nu, ja tā padomā, nu, patiešām varbūt es arī esu kādreiz. Ir, ir, grēkots ir, tur nu nav ko. [...] [Un jautājums], cik ļoti tas to bērnu ir ietekmējis tomēr”.

To varētu mēģināt risināt, izglītojot vecākus. Lai gan, protams, doma, ko respondente vēlējās pateikt ir cita – te nav runa par kādu izglītošanu, bet par psiholoģisku nobriešanu mātes lomai. Ar izglītību vien tur var nepietikt.

Ģimenes līmenī var runāt par indivīda pašcieņu kā noteicošo faktoru. Raksturīgi ir tas, ka svarīgi, kādi kopdzīves noteikumi noformējas. Pēc tam, kad tie noformējušies, tos mainīt jau ir grūtāk.

Zināma ietekme, protams, ir iepriekšējām ģimenēm – tām no kurām nāk partneri. Tādējādi skaidrs, ka šai līmenī problēmas risinājums ir paaudžu jautājums.

Vardarbība pret bērniem lielā mērā ir intīmo partneru starpā valdošo attiecību spoguļattēls – reti gadās situācijas, kad abi partneri veido kopīgu tirāniju pret bērniem, bet pašu starpā vardarbība nav konstatējama. Savukārt vardarbība pret gados vecākiem bieži ir spoguļattēls tam, kādas attiecības starp šiem ģimenes locekļiem bijušas agrāk – tad, kad vecie vēl nebija veci, bet šobrīd pieaugušie bija bērni.

Kopienas un kultūras normu līmenis detalizētāk apskatīs iepriekšējā sadaļā – pie cēloņiem. Šai gadījumā grūti izdalīt jaunus faktorus, kas būtu izdalāmi atsevišķi kā vardarbību veicinoši vai kavējoši. Sprotams, ka labklājība, nodarbinātība vardarbību mazina – gan tāpēc, ka mazāk neapmierinātības, gan tāpēc, ka mazāk brīva laika. Runājot par kultūras normām, atļausos apgalvot, ka pētāmajā pagastā pastāvošās kultūras normas ir vienas no vardarbību visvairāk ierobežojošajām. Ja to var mazināt vēl vairāk, tad zemākajos līmeņos. Bez tam atsevišķu elementu izmantošana loģiskā un funkcionējošā sistēmā var izraisīt ķēdes reakciju, kas grauj visu sistēmu un dod citādus rezultātus, nekā gaidīts.

Tomēr nedomāju, ka šo sadzīvošanas modeli vai tā elementus varētu mēģināt arī eksportēt kā labu praksi. Tas darbojas tikai tur, kur tas gadu simtu gaitā ir veidojies.

Vardarbība un veselība

Vairums respondentu norāda uz acīmredzamo saiti – vardarbība un psihiskā veselība, kā arī vardarbība un fiziskā veselība. Sociālā darbiniece runā nevis par emocionālo un fizisko ietekmi, bet attiecīgi par redzamo un neredzamo. Visdrīzāk jau taisnība – tikai būtībā nav instrumentu, ar ko apjaust šo neredzamo traumu apjomus. Tādējādi arī nav nekādu iespēju to ietekmi reāli konvertēt, piemēram, finansiālos tēriņos. Varbūt vēl var visakūtāko seku novēršanas gadījumā aprēķināt, kādi ir zaudējumi darba tirgum, bet tas arī viss.

Par reālām fiziskām traumām intervijās nācās dzirdēt reti. Un par paliekošām vispār nē. Feldšere stāstīja, ka ir bijuši zilumi, bet nav bijuši gadījumi ar lūzumiem, brūcēm, kas jāšuj, invaliditāti, citām smagām sekām. Lai gan jāreķinās, ārkārtējos gadījumos jau sauc ātro palīdzību. Nav gan dzirdēts, ka pēdējā laikā būtu saukta, taču, ja izsauc, tad principā feldšeris par to var arī neuzzināt. Vienīgi, ja ātrajai palīdzībai vajag medicīnisko karti, tad prasa. Tā kā skolā apskate ir tikai vienreiz gadā, tā kā kopš feldšeru punkts ir centrā, prom no skolas, tad bērni vairs ar katru sīkumu pie viņas

nenāk, tad, protams, var būt sīkas traumas, par ko feldšere neuzzina. Pieaugušajiem apskates notiek saistībā ar darbu. Vēl cilvēkus redz, kad dodas vizītēs. Taču arī šai gadījumā paliekošas vardarbības traumas nav manītas. Un bērns ar daudziem zilumiem arī pēdējoreiz bijis pirms gadiem pieciem.

Bāriņtiesas priekšsēdētāja norāda uz gadījumu, kad bērnam bijis plaušu karsonis neilgi pēc tam, kad vecāki nav māju kurinājuši aukstā ziemā. Lai gan viņai nav tiešu pierādījumu, ka bērns saslimis tieši tā rezultātā nevis vēlāk. Tāpat viņa min arī tādu lietu kā nerūpēšanos par pilnvērtīgu uzturu – ja netiek nodrošināti vitamīni, ja negādā augļus, bet tikai čipsus, arī to var nosaukt par savdabīgu vardarbības paveidu.

Līdzīgu viedokli izsaka bijusī skolotāja – vardarbība būtu arī cilvēkam pieļaut ģimenē slimot, ja viņš nevēlas iet pie ārsta. Jo piespiešana iet pie ārsta būtu mazāka vardarbība nekā iespējamās sekas.

Tādējādi skaidrs, ka kopumā informācijas par abu problēmu saikni ir maz – fizisko traumu daudz nav bijis (tāda ir realitāte), savukārt par garīgajām respondenti var izteikt vienīgi spekulācijas, minējumus. Primārā problēma ir un paliek tā, ka fiziskā trauma ir redzama arī nespēcīlistam, garīgā tikai nojaušama. Un, ja arī garīgo traumu var konstatēt, tad vēl grūtāk ir saprast tās cēloņus. Īpaši jau kopienā, kurā kopdzīves modelis neparedz iedziļināšanos otra problēmās, ja otrs to nelūdz. Tomēr nevarētu teikt, ka intervijās garīgās traumas tiktu ignorētas. Par to runāja vairāki cilvēki. Tā viena no respondentēm teica:

„Es domāj, ka tur jau pirmkārt ir nerv sistēm noteikt. Ja jau tas bērns, piemēram, nu, da jebkas – vai bērns vai pieaugušais, ja - nu, ja i saskāres, tad jau, man liekas, baidas no jebko, lai tu atkal, nu, ta ka neuzkurinatos. Es tā domāj, ka tev jau tad viss laik ir japiedomā, nerv sistēm tad ir saspringta – ko tu drīkst teikt, ko tu drīkst darīt”.

Bijusī sociālā darbiniece ir pavisam kategoriska:

„Nu, protams, ja cilvēks tiek iespaidots visu laiku, tad kāda viņam tur veselība? Ja viņš tekoši dzīvo paniskās bailēs, nervu stresā, tad kāda tur veselība var būt?”

Citā intervijas vietā viņa saka, ka ar vārdiem cilvēku var novest līdz ārprātam.

Viena no respondentēm vairākkārt uzsver, ka psiholoģiskās traumas mēdz būt smagākas par fiziskajām, redzamajām. Un uzskatāmi parāda šo psiholoģisko traumu izpausmes Kurzemes gadījumā:

„Ja tu esi cietējs, un tu pie tā pierodi. Jā, es ciešu, un nu staigā. Un es nekas neesmu – visi mani var ietekmēt gan tā, gan šitā – gan sist, gan... Nu, tad viņš arī saraujas maziņš, un viņam vairs nekādu liekas, ka šai dzīvē perspektīvu nav. Kādam tomēr vajadzētu padot to roku un izraut no tās vides. Bet neviens jau neatrodas. Katram savs krekls ir tuvāks. Neiejaukties...”

Bijusī skolotāja pieskārās vēl kādam aspektam – paša varmākas psihiskajai veselībai. Pēc viņas domām, pārspīlētais egoisms, kā rezultātā var rasties vardarbība, arī ir garīga slimība. Būtībā jebkurš vardarbīgais tādējādi ir garīgi slim. Bez tam fiziski slim cilvēks var kļūt vardarbīgs ātrāk, jo viņš pārdzīvos, ja pret viņu izturēsies kā pret nepilnvērtīgu.

Tomēr jāsaka atkal – pētāmā kultūra nav tā, kurā iedziļinās otra problēmās. Tiek sagaidīts, ka kopienas loceklis rīkosies atbilstoši uzticībai, kuru tas bauda. Ja ir acīmredzami pārkāptas normas, tad nosoda un soda. Ja upuris lūdz palīdzību, tad palīdz. Tās ir konkrētas un īslaicīgas, pietiekami retas darbības. Tādējādi būtu dīvaini gaidīt, ka šai kultūrā ar sapratni tiktu uztverta varmākas psihiskā veselība. Tādu greznību labākajā gadījumā var izpelnīties upuris. Un arī tas ir maz ticams.

Bāriņtiesas priekšsēdētāja gan stāstīja gadījumu, kad vardarbīgs zēns vests uz ekspertīzi saistībā ar psihisko veselību. Taču, lai to darītu, visdrīzāk jābūt vēl kādiem faktoriem, kas liecina par slimību, ne tikai pašai vardarbība.

Atsevišķs stāsts garīgās veselības sakarā ir tas milzīgais atbildības slogs, kas jānes kopienas loceklim šādā kultūrā, ja viņš dzīvo saskaņā ar normām. Nevienam viņam tajā nepalīdz, viņam vienkārši ir jāspēj būt atbildīgam. Tas noteikti ir viens no būtiskākajiem pašnāvību cēloņiem, un, kā rāda statistika, tad šādās kultūrās pašnāvību skaits ir viens no augstākajiem. Ja pēdējo slepkavību neviens no respondentiem pagastā neatcerējās, tad par pašnāvībām pastāstīt gan varēja.

Bijusī skolas direktore izteicās, ka pie tā noved trausla nervu sistēma un kaut kāda neizpratne no pārējo puses. Viens gadījums, par ko tika stāstīts, saistījās ar jaunieci, kas sastrīdējies ar savu iecerēto meiteni. Cits gadījums jaunā, izglītotu cilvēku ģimenē – runā, ka esot sievai bijusi kāda simpātija un vīrs izdarījis pašnāvību, atstājis trīsgadīgu meitiņu. Cita situācija, kad jauns puisis pakāries, un pat nav saprotams, kāpēc. Respondente rezumē:

„Es domāj, ka, lai izdarīt pašnāvīb, tur jābūt ļoti lielam varonim”.

Lai gan viņa atzīst, ka tā ir ne tikai vardarbība pret sevi, arī pret palicējiem.

Institūciju formālā un faktiskā rīcība

Cilvēkam, nonākot noteiktā amatā (policists, sociālais darbinieks, bāriņtiesas pārstāvis), nepieciešams balansēt starp kopienas normām un formālajām prasībām, kādas uzliek amats. Nevienam no šiem amatiem nav izaudzis loģiskas nepieciešamības gaitā no pašas kopienas, visos gadījumos tie ir importēti modeļi un pienākumu apraksti. Gadu simtu gaitā apspiestai tautai ir izveidojušies savi mehānismi, kā šo balansu nodrošināt. Tie neietver aktīvu pretdarbību, bet klusu sabotāžu tajos gadījumos, kad prasības nonāk pretrunā ar kopienas normām. Pie tam šī sabotāža, ja amatā ieceltais cilvēks ir kopienas pārstāvis, pat nenotiek no pārējo kopienas locekļu puses, to nereti realizē pats amatā ieceltais (konkrētajā pagastā nebija situācijas, kad kādu nozīmīgu amatu ar plašām pilnvarām ieņemtu citas kultūras pārstāvis).

Protams, misijas apziņa un arī attieksme pret to vai citu amatu atšķiras – bāriņtiesas pārstāvis un sociālais darbinieks bauda daudz lielāku uzticību, salīdzinot ar policistu. Policists ir bubulis, arguments situācijās, kad citi argumenti vairs nav efektīvi.

Savdabīgas atšķirības parādās, ja salīdzina, kur problēmas vispirmām kārtām saskata sociālais darbinieks un policists.

Kā norāda policists (kurš gan ir amatā tikai gadu), viņa darbs galvenokārt saistās ar sadzīves problēmām ar nesaskaņām ģimenē, kas visbiežāk rodas alkohola lietošanas rezultātā. Pamatkontingents, kas ir policista redzeslokā, ir gandrīz viens un tas pats – tie, kam patīk alkohols. Taču, kad reāli vaininieks jāved uz policijas iecirkni, gadās reti. Sīkumu gadījumā tiek skaidrībā uz vietas.

Galvenais objekts, ko policistam visbiežāk nākas apmeklēt, ir tuvu centram. Viņš norāda, ka tur dzīvojot tiesāti cilvēki, kam nereti gadoties skandāli – gan ģimenes, gan kaimiņu starpā, kad lieto alkoholu. Kaitējumi veselībai gan nekādi nopietnie neesot bijuši. Nopietnākais – salauzta ribas kaimiņam, svinot Jāņus. Un tad arī iesniegumu paņēma atpakaļ, jo skaidrā prātā bija atkal salīguši. Uz otru lielāko pagasta punktu reti sanācis braukt.

Savukārt sociālā darbiniece un bāriņtiesas priekšsēdētāja tieši šo punktu min kā problemātiskāko vietu pagastā. Tāds tas ir tāpēc, ka tur ir vairāk jaunu ģimeņu ar vairākiem bērniem, kur vecāku izglītības līmenis ir ļoti zems, mātes visbiežāk slaucējas, tēvi – traktoristi. Taču vairāk ir problēmu ar audzināšanu, nerūpēšanos, neturību, negatavošanu skolai, ne tik daudz vardarbību. Tur uz vietas nav nevienas amatpersonas. Atšķirībā uzskatos par to, kur vairāk sastopas ar vardarbību, ir virkne cēloņu:

- sociālā darbiniece un bāriņtiesas priekšsēdētāja dzīvo pagastā jau ilgu laiku, savukārt policists dzīvo rajona centrā, bet pagastā strādā tikai gadu un, ja nav īpašas nepieciešamības (parasti nav), neparādās biežāk kā reizi nedēļā – tādējādi daudzas situācijas vienkārši viņa redzeslokā nenonāk, kā arī informācija no bāriņtiesas priekšsēdētājas un sociālās darbinieces aptver plašāku laika posmu nekā policista sniegtā;
- sociālās darbinieces, bāriņtiesas priekšsēdētājas un policista redzeslokā esošā auditorija pārklājas tikai daļēji – sociālā darbiniece neuzskata par savu pienākumu risināt problēmsituācijas starp laulātajiem, ja tādas gadās pastāvīgi, bet koncentrējas uz sociāli mazāk aizsargāto auditoriju, bez tam viņas redzeslokā ir ne tikai vardarbība, bet arī citas sociālas problēmas; policists savukārt reaģē situācijās, kad ir acīmredzama fiziskā vardarbība, bet ne tādās, kad pastāv vienīgi šīs vardarbības risks;
- savu lomu neteikti spēlē atšķirības pasaules uztverē un misijas apziņā – policists pastāvīgi norāda uz legāliem risinājumiem, viņa redzeslokā biežāk nonāk likumpārkāpumi; bāriņtiesas priekšsēdētāja, bet jo īpaši sociālā darbiniece problēmas risina citiem līdzekļiem, viņas arī biežāk saskaras ar „robežgadījumiem”, kad šī robeža tomēr vēl nav pārkāpta; situācijās, kad sociālā darbiniece nejūtas droši, apmeklējot to vai citu ģimeni, viņa lūdz policistu viņu pavadīt – taču būtībā policistam šajos gadījumos ir tāda „argumenta” funkcija, problēmas risina sociālā darbiniece pati.

Sociālās darbinieces misijas apziņu uzskatāmi raksturo sekojošs citāts no intervijas:

„Mazā miestā jau ir tā, kad [...] ne māt cūk, ne māt drūv. Ja nu galig tur nost nesit vai neklapē, vai kaut ko, tad... Vairāk uztraucās tur, kur ar bērniem. Tādā ziņā. Bet tur, kur veļ savā starpā – nu, lai viņ sit viens otr nost – man vēl vajadzēs pie veļiem iet un skaidrot ar viņiem – tu tā nedar. [...] Tie veļi cilvēk ir un bērni. [...] Vai man tiešām ir jaiet, jašķir tur, kur lauleņ tur kaut kāds sāvs nebūšans nevar sadalit? Un pēc tam būs tā, ka lauleņ salīgs, un tad tas trešais paliek... [...] Arī atskrien, vai, Dievs, vecs šauj nost vecen. Nē, nu, nevar teikt, ka vecs, bet, nu jaun cilvēk, kas ķīvējās un mīlējas – tad, kad ķīvējās, tad ir viens otr gatav nošaut, tad ir salabuš – nu viss kārtībā. Nu, ja viņiem tā patīk, nu, tad tā dzīvojās. Bet ko es kā sociālais darbinieks varu izdarīt?”

Sociālā darbiniece norāda uz šādu strīdnieku nevēlēšanos rakstīt ziņojumus policistam. Nu, un, ja tā, tad viņa arī par savu pienākumu neuzskata tur iejaukties, lai paši tiek galā. Savukārt līdz policistam bez šī iesnieguma ziņa arī var nenonākt. Tādējādi šeit veidojas tāda „pelēkā zona”, kad sociālais darbinieks jautājuma risināšanu vairs neuzskata par savu pienākumu, bet policista kompetencē to nodot nevēlas cietusī puse.

Redzam, ka sociālā darbiniece visai brīvi definējusi savu atbildības zonu, atbilstoši kopienas normām. Viņai to neviens arī neliedz. Policists savukārt problēmu par atrisinātu uzskata tad, kad seko tas vai cits legālais solis (piemēram, sastādīts protokols u.tml.). Taču viņš neatbalsta to, ka viņu traucē „par sīkumiem”. Tas ir kopienai raksturīgais reaktīvais problēmu risināšanas modelis, ar noziedzības profilaksi, prevenciju policists neuzskata par nepieciešamu nodarboties (ļoti līdzīgi kā savu misiju

saprot, piemēram, Somijas policisti). Jo palīdzība jāprasa tad, kad tā patiešām ir nepieciešama. Un tad reakcija būs asa, varētu pat sacīt, rupja.

Tomēr, lai arī reakcija varētu būt asa un rupja, ir acīmredzams, ka institūcijas nespēj problēmu atrisināt „līdz galam”, līdz tam līmenim, kas upurim ļautu justies droši. Bijusi sociālā darbiniece saka:

„Ja tas nav noticis konkrētā brīdī, mēs tagad ierodamies, ja, tur viss ir kārtībā ģimenē. Sieva visu noliedz, jo viņa, piemēram, ir iebaidīta, ja, viņai ir bail par sekām pēc tam. [...] Viss ir kārtībā tajā brīdī, jo neviens jau nezina, kas notiks pēc tam, kad tas policists un pašvaldību darbinieks izies pa tām durvīm. [...] Šitie gadījumi jau ir tieši visbiežākie”.

Aizturēšana, ja notiek, ir uz dažām stundām. Ja neviens nav nogalināts, cietušais neko neraksta, tad varmāka atgriežas atkal tai pašā ģimenē. Un viss sākas no gala. Tādējādi skaidrs, ka nespēja efektīvi risināt problēmu neveicina valsts un pašvaldību institūciju autoritāti kopienā. Var sanākt tā, ka problēmas risināšana, izmantojot šos – legālos – ceļus ir vēl sāpīgāka nekā nerisināšana.

Zināmā mērā ar preventīvu rīcību gan nodarbojas sociālā darbiniece un bāriņtiesas priekšsēdētāja (nu, un nepieciešamības gadījumā kā papildu arguments tiek piesaistīts arī policists). Tomēr runājot par šo preventīvo darbību, svarīgi ir konstatēt pazīmes, kad rīkoties. Un tas ne vienmēr ir vienkārši.

Tiek sekots tām ģimenēm, kur nav kārtības. Jo no ārpuses pateikt, kur varētu būt vardarbība, ir problemātiski. Sociālā darbiniece atzīst, ka nevar sacīt, ka problēmas ar vardarbību biežāk parādās riska ģimenēs. Taču visiem izsekot nevar, ziņotāju tīkls ne tuvu nav optimāls (kopienas specifika, lai arī sociālā darbiniece pati pieder kopienai) Tādējādi seko līdzī tām ģimenē, kur netīrība, problēmas ar sadzīvi, arī nabadzība, alkoholisms. Tur arī vardarbību vienkāršāk konstatēt. Bet citur pazīmju var nebūt:

„Iznāk tā – vot, pēc kār viss i gudr. [...] Tad, kad kaut kas ir noticies, tad vaidzēj tā, vaidzēj šitā. A kur jūs bij pirms tam? [...] Ja man nav tās pazīmes... Tur, kur man kaut kas ir, tur es arī braucu, tur es runājos un tur viss notiekās. Bet, ka man tās pazīms tāds nav, nu, man neliekās, ka man tur vaidzēt iejaukties.”

Ziņotāju tīkls, protams, pastāv, tomēr jāreķinās, ka tas ziņos tikai specifiskos gadījumos (vispirmām kārtām problēmas ar bērniem, varbūt arī veco cilvēku gadījumā). Bez tam gan sociālā darbiniece, gan policists stāstīja gadījumus (paši zināmā mērā nosodot ziņotājus), kad sniegtā informācija bijusi pārspīlēta vai pat pilnībā nepatiesa. Te acīmredzot šī ziņošana jau parādās kā attiecību kārtošanas paveids, ne kā vēlme palīdzēt.

Protams, intervijās gan sociālā darbiniece, gan bāriņtiesas priekšsēdētāja norāda uz to, ka, piemēram, kaimiņiem būtu jāziņo par problēmām. Taču tas vairāk ir vēlējuma izteiksmē vai arī nobeigumā parādās savdabīgi izteikumi kā šajā bāriņtiesas priekšsēdētajas teiktajā:

„Es domāj, ka cilvēkiem vai kaimiņiem vai kādiem līdzcivēkiem ir jāziņo, ja tiešām kaut ko jūt, jo mēs jau nevaram zināt, kas katrā ģimenē notiek. Un, ja mums arī kāds ir kaut ko ziņojis, mēs esam tūlīt reaģējuši. Jo tikai sadarbībā ar cilvēkiem to var izdarīt. [...] Tā kā es domāj, ka tikai kaimiņ un līdzcivēk var, kā sak, informēt, jo citād jau neviens jau uz ār īpaš neafīšē, kas tad notiek manā ģimenē. [Tad, kad tiešām kaujas], tad jau atkal ir policijai jāiejaucas. Mums jau te ir bijuš gadījums, kad ir kaimiņ saukuš policij [..], ka kaujās vīrs ar siev un traucē citiem”.

Pēdējais teikums laikam ir simptomātisks – problēma ir tā, ka tiek traucēts citiem. Kaut gan, kā norāda cita respondente, ja būtu problēmas ar bērnu, tad, protams, reaģētu. Pārējiem ģimenes locekļiem šāds saudzējamā statuss gan netiek piešķirts.

Bāriņtiesas priekšsēdētājam (kas vienlaikus ir skolotāja) kā aģentūra kalpo arī paši bērni:

„Vai arī bērns skolā pastāst – tur mamm ar tēt tur vakar (jo bērns, it sevišķi mazie, strādāj ar mazajiem, bērns jau ļoti daudz kaut ko izstāst, it sevišķi pirmajā klasē), ka mamm ar tēt tur vakar rājās un tā. Nu, es sak, par ko ta rājās. Nu, un, protams, viņš savā bērns prātā izstāst, par ko viņš rājās.”

Secinājumi un ieteikumi

Pie pastāvošā kopienas kultūras modeļa to vai citu institūciju iejaukšanās vardarbības mazināšanai ir mazefektīva. Nereti tā ir darbības imitācija, un visi to saprot.

Uzskatāmi pastāv atrautība starp no augšas instalētajām institūcijām un to pienākumiem no vienas puses un ilgstošā laika gaitā izveidojušos sadzīvošanas un problēmu risināšanas modeli. Ja institūcijas un likumi izveidoti konkrētās komūnas kultūrai ne īsti adekvāti, tad jebkurā gadījumā tām daudzus gadījumos būs dekoratīva funkcija. Raksturīgs piemērs ir intervijā ar bērnuudārzā vadītāju. Viņa saka, ka, ja konstatē problēmas, tāpēc jau ir bāriņtiesa, sociālie darbinieki, kas iet aprunāties. Taču tālāk piebilst:

„Kaut gan man jau liekas, ka katram jau ar savām problēmām vaidzēt tikt pašam galā, bet, nu...”

Skeptiski par iespējam situāciju ietekmēt ir gan atbildīgie darbinieki, gan pārējie kopienas locekļi.

Ko var valsts un pašvaldību iestāžu darbinieki, jautā kāda respondente. Var runāt. Bet, ja notiek regulāri, nekā noteikti nemainīsies. Bērnu var izņemt no ģimenes. Bet, ja cilvēks neko pats negrib mainīt, tad neko arī nemainīs:

„Bet pašvaldības, es jums teikšu, es nezinu. Tur vairāk tā papīru būšana un viss pārējais. Nevis, vot, pieņemsim, uz tām nelabvēlīgām ģimenēm, nu, aiziet. Nu, ko tas sociālais darbinieks – ko viņš var izdarīt? Nu, ko tad? Aprunāties...”

Arī cita respondente atzīst, ka problēmas jau rodas spontāni pašas no sevis – ko tur līdzēs valsts vai pašvaldību institūcijas?

Un daudz kas atkarīgs no otras puses, vai to palīdzību pieņem. Vai vēl baidās, ka visiem izstāstīs. Pie psihologa ar varu nevienu neaizvedīsi.

Ja kultūrā iesakņojies reaktīvais (*post factum*) problēmu risināšanas modelis, ja ne varmāka, ne upuris savās attiecībās citus iejaukt nevēlas, tad uzkraut tām vai citām institūcijām tos vai citus kontroles pienākumus var vienīgi ķeksīša pēc. Šīs kultūras izmaiņšana ir daudzu gadu jautājums. Un ir liela varbūtība, ka, to izmainot, sabiedrībā nebūs nekāda ieguvuma – psiholoģiska vai finansiāla. Tā vienkārši būs cita sadzīvošanas forma, kur lielāka loma ierādīta uzraugošajām institūcijām. Un iespējams pat, ka tādā gadījumā varmākām rokas būs atraisītākas – varmācība ne tikai būs redzamāka, bet arī objektīvi biežāk notiks. Vienīgi situācijas mainītājiem, kam ļoti gribas kaut ko darīt lietas labā, būs padarīta darba sajūta. Citu pozitīvu rezultātu var arī nebūt.

Bez tam demokrātiskais tiesību modelis (ar nevainības prezumpciju) ir visai neefektīvs. Kopiena to apzinās. Tādējādi arī salīdzinoši reti upurim vai citam kopienas loceklim, kas ir informēts par problēmu, parādās kārdinājums vērsties pie valsts un pašvaldību institūcijām. Loģiski reālas demokrātijas apstākļos būtu, ka institūciju reakcija un sodu

politika ir tāda, kādu par optimālu atzīst kopiena, kurā tie pastāv. Taču, ja visas šīs normas ir importētas, adaptētas, nereti to izpilde tiek imitēta, būtu dīvaini gaidīt, ka tās efektīvi tiks pildītas. Jo tā nav demokrātija šīs kopienas izpratnē. Tas ir kaut kas svešs un nereti cilvēku apziņā pat bezjēdzīgs.

Kaimiņus respondenti nevērtē kā būtiskus aģentus. Bijusī sociālā darbiniece saka:

„Nu, būtībā, nu ko var izdarīt kaimiņš? Pašausmināties, parunāt kaut ko bišķīt, un tas ir viss. Es domāju, ka kaimiņus, nu, galīgi... Te ir jābūt tai otrai pusei tomēr, nu, tad... Ja viņi grib samierināties un dzīvot ar šito problēmu visu laiku, ja... Nu, es domāju, tur ir kaut kas krasi jāmaina, jo kaimiņi jau nenoregulēs otru ģimenes dzīvi vai ko. Nu, vienīgais tas, ja tā ir vardarbība pret bērniem, ja, tad ir jāgriežas bāriņtiesā, un tad tur jau būs ziņojums, ko bāriņtiesa pārbauda. Ja tur tiešām ir vardarbība pret bērnu”.

Respondenti lielākoties atzīst, ka kaimiņiem vajadzētu iejaukties. Taču norāda arī, ka šādas iejaukšanās reāli ir visai retas. Un saprotams arī, kāpēc – viena no respondentēm, pēc tam, kad atzinusi, ka kaimiņiem vajadzētu iekauties – saukt policiju var sameklēt vēl kādu un iet skatīties – tūlīt piebilst:

„It kā pēc tam atkal dabūt dzirdēt pārmetumus, ko tu jaucies manā privātā dzīvē – kas tev par daļu!”

Vienīgi bijusī skolotāja uz to, ka pārmetīs iejaukšanos privātajā dzīvē, atbild filozofiski – varbūt arī jāsamierinās, ja ar šādu iejaukšanos neapmierinātas ir visas puses, arī cietusī; ar ko gan dzīvē nenākas samierināties...

Ko var mēģināt darīt, tie ir pasākumi ar brīvprātīgu līdzdalību – ar preventīvu vai rehabilitācijas funkciju (upurim vai varmākam). Iespējams, ka to var sasaistīt ar cita veida palīdzību – taustāmāku, piemēram, finansiālu, jo citādi atsaucība varētu būt minimāla (šis ieteikums ir ņemts no palīdzības Bosnijas karā izvarotajām sievietēm – finansiālā palīdzība tiek sniegta reizi mēnesī, bet tādi vai citādi grupu psihoterapijas seansi notiek biežāk – protams, ka vairums nāk tikai reizi mēnesī, kad dod naudu, bet tas tomēr ir piesaistīšanas mehānisms). Tomēr šādai palīdzībai pagasta līmenī varētu būt tāds šķērslis, ka visi visus pazīst, informācija izplatās zibenīgi. Un šāda veida publicitāti cilvēki nevēlēšies. Ja to dara, tad drīzāk tomēr rajona centrā, lai nodrošinātu lielāku anonimitāti.

Mēģinot saprast (ne vienkārši nosodīt) vardarbību, skaidrs, ka „viena pagale nedeg”. Pat pašnāvībās kā neklātienēs personāžs darbojas vēl vismaz viens cits cilvēks (piemēram, tas, kuram pašnāvība „veltīta”, kam visu atlikušo mūžu tās dēļ būs jājūtas vainīgam). Arī jebkurā citā vardarbībā iesaistīti vismaz divi. Protams, ja vardarbība ir vienreizēja, tad nevarētu prasīt no upura līdzatbildību. Taču, ja tas ir sistemātisks pasākums, upurim, kurš to pieļauj, neizbēgami jāuzņemas daļa vainas par notiekošo.

Un tad ir būtisks jautājums par to, kādas tad upurim ir alternatīvas. Tieši tas arī būtu uzskatāms par faktoru, kāpēc kopiena aizstāv bērnus, vecos cilvēkus, invalīdus – viņu alternatīvas ir stipri ierobežotākas. Pieaugušam un (nosacīti) veselam cilvēkam to ir vairāk. Varbūt nepietiekami, bet tomēr vairāk.

Ja upurim ir alternatīvas, kuras izmantojot, zaudējumi ir salīdzinoši niecīgi, domājams, ka kopienas un institūciju palīdzība nav nepieciešama. Tad jau tā ir brīva izvēle – attiecības fluktuē no liekas mīlestības līdz lielam naidam vai kas tamlīdzīgs.

Alternatīvu neesamības gadījumā var mēģināt tās radīt, piedāvāt. Tomēr arī šeit daudzos gadījumos iespējas kaut ko ietekmēt ir niecīgas. Ciniski izsakoties, ir upuri, kam jau uz pieres rakstīts „pret mani var izturēties vardarbīgi”. Viņi un varmākas veiksmīgi viens

otru atrod. Pārtraucot vienas vardarbīgās attiecības, sekos nākamās. Jo upurim iespējams cits sadzīvošanas modelis pat nav īsti pazīstams, savukārt potenciālajiem partneriem, kam tāds ir pazīstams, nevar uzlikt par pienākumu izvēlēties šo upuri, ja viņi spēj atrast pieņemamāku partneri, kas nav jāapmāca citā kopdzīves modelī, bet pie tāda ir pieradis.

Var mēģināt celt šo upuru pašapziņu, bet tas jau visdrīzāk ir psihoterapeitu ziņā. Un arī tad maz ticams, ka tam būs efekts – visticamāk pirmais vārgais mēģinājums „pīkstēt” pretī no varmākas puses tiks zibenīgi atvairīts, tādējādi upurī radot pārliecību, ka arī psihoterapija viņa gadījumā neko līdzēt nespēj.

No otras puses var mēģināt strādāt ar varmākām, tomēr no viņu puses varētu būt problēmas ar brīvprātību. Piespiedu kārtā tas nebūs efektīvi. Viņiem ir jāvēlas kaut ko mainīt savā dzīvē.

Abām pusēm efektīvs varētu būt uzskatāms pozitīvā piemēra – sadzīvošanas modeļa – demonstrējums (vēlams reālajā dzīvē, lai nešķiet, ka tā ir tikai tāda rakstnieku vai filmu veidotāju fantāzija). Arī tas, protams, efektu varētu dot tikai atsevišķos retos gadījumos, taču, runājot par šo problēmu, jāsaprot, ka atrisināt to principā un galīgi ir nepaveicams uzdevums, tāpēc nav pat jēgas tādu izvīrīt.

Viens no respondentu pašu piedāvātajiem risinājumiem ir tipisks pastāvošajai kultūrai – vajag ieaudzināt atbildību. Protams, tā jau tāpat tiek ieaudzināta lielākā mērā, salīdzinot ar citām kultūrām, taču nepieciešams to izdarīt vēl lielākā mērā. Tomēr globalizācijas apstākļos, kad atsevišķai kultūrai arvien grūtāk saglabāt savu savdabību un savrupību, tas nešķiet diez ko reāli. Drīzāk jau kopienas sadzīvošanas modelis tiks arvien vairāk atšķaidīts ar elementiem no ārpuses. Un tad atbildības vietā nāks uzraudzība. Tikai tas noteikti nebūs vienkāršs process, un to neizbēgami pavadīs vardarbības pieaugums – no vienas puses tiks imitēta piedāvāto risinājumu ieviešana dzīvē, no otras cik iespējams ilgi paturētas savas vērtības.

Neskatoties perspektīvā, bet pašreizējā situācijā nešķiet, ka iespējams situāciju būtiski uzlabot. Protams, var jau sacīt tādas banālas receptes kā paaugstināt nodarbinātību, samazināt brīvo laiku. Padomju laikus, kad šādas lietas tika ieviestas, pagasts ar tradicionālo modeli jau veiksmīgi pārdzīvojusi. Tātad tie ir īslaicīgi un mākslīgi soļi. Bez tam kapitālisma apstākļos ekonomikas augšupejas brīžos problēmas risinās pašas no sevis, bet krituma apstākļos var vienīgi mīkstināt sociālās sekas.

Tā kā kopumā, manuprāt, maz kas būtisks jāmaina (var piestrādāt pie psiholoģiskās rehabilitācijas pieejamības paaugstināšanas – tas varētu būt vienīgais kaut cik reālais un nepieciešamais, bet, ja to dara, šis pakalpojums jāpadara pievilcīgs, lai tas nešķistu kā kārtējā iejaukšanās no ārpuses [kas gan tas būtībā ir]).

Būtiska iejaukšanās nederētu vismaz, ja ir vēlme vardarbību ģimenē nepalielināt. Ja ir vēlme ieviest taisnīgumu, tad caur medijiem kurzemnieku gadījumā varētu apelēt pie viņu pamatvērtībām – indivīda brīvības, pašcieņas. Tā kā vardarbība iespaido gan vienu, gan otru, problēma varētu tikt apzināta. Un tad jau pieaugušo cilvēku vardarbības gadījumā upuri to tik samiernieciski nepaciestu (vardarbības pret bērniem problēma, tāpat ir pietiekami apzināta). Protams, tas, ka viņi to nepaciestu novestu pie tāda situācijas risinājuma kā vardarbības palielināšanās. Jebkura lomu pārdale – arī ģimenē – ir traumējošāks process par esošās situācijas turpināšanu. Tad biežāk būtu dots pret dotu, varmākas grūtāk būtu atšķirami no upuriem, viss izskatītos godīgāk. Bet vardarbības kā tādas būtu vairāk.

Runājot par to, kam ģimenes iekšienē netiek pievērsts pietiekami daudz uzmanības, jāsaprot kā tā ir vardarbība bērnu starpā. Tā gan parādījās tikai vienā intervijā un garāmejojot, taču jāatzīst, ka par to arī īpaši jautāts netika. Būtībā fokuss iedalījumā ir uz upuri – bērni, intīmie partneri, gados vecie, īsti neidentificējot varmāku. Tam būtu jābūt skaidram pēc noklusējuma. Tomēr ir būtiska starpība, vai vardarbību realizē vecāki pret bērniem vai brāļi un māsas savā starpā. Un pēdējā vardarbības forma var būt daudz nežēlīgāka par pieaugušo realizēto vardarbību. Tādējādi mans ieteikums būtu, no jauna pētīt šo problēmu, īpašu uzmanību pievērst šim aspektam. Lai arī, iespējams, to var uzzināt tikai pēc gadiem – ja klasiski vardarbība ģimenē tiek slēpta no apkārtējiem, bet ģimenē par to daudz maz zina, tad šai gadījumā ir runa par bērnu kopienu ģimenes iekšienē, kas vispirmām kārtām notiekošo mēģina noslēpt tieši no vecākiem.